

Harald Hårfagre

Nils Retterstøl

Artikkelen er gjengitt fra boken ”Store tanker urolige sinn”, med tillatelse fra Kirsten Retterstøl.

Stor sorg etter Snøfrids død

Det var i 1230-årene at Snorre Stur-lason skrev sin berømte *Heimskringla*. Det er vel ingen som har fortalt historien om de gamle norske kongene så godt og levende som han, og vel heller ingen historieskriver i vår tid som kunne gjøre det bedre. Nå er det så at Snorre nok var mer forteller enn nøktern historiker. Han bearbeidet sitt kildemateriale slik at det falt naturlig inn i hans beretninger. Men selv om han la sitt eget til, og kanskje også trakk fra noe som ikke passet, bygde han på et solid kildemateriale: skaldedikt og muntlige prosaoverleveringer. Men de overleveringene han bygde på, hadde gått i arv som muntlige fortellinger fra generasjon til generasjon gjennom hundrer av år. Vi kan derfor forstå historikerens innstilling når de ikke kan feste absolutt tiltro til hans fremstillinger. Særlig gjelder denne skepsis naturligvis hans fremstilling av den tiden som ligger fjernest fra hans egen.

Avstanden mellom Hafrsfjord og *Heimskringla* blir drøye 300 år. Likevel må vi huske at folk i den tiden nok innprentet seg de muntlige overleveringene på en ganske annen måte enn vi ville gjøre i våre dager, og forbausende mye har vist seg å være historisk korrekt. Særlig har skaldediktene, når de vurderes nøkternt, vist seg som svært pålitelig kildemateriale.

Vi skal ikke dvele ved de generelle psykologiske fenomenene hos Snorres rikholdige persongalleri, men ved de sykelige sjelstilstandene som han har skildret. Grensen mellom hva som er normalt, og hva som er sykelig (patologisk) i menneskelig sjeleliv, er alltid vanskelig å trekke. Enda vanskeligere vil det være når en person fra én kultur skal avgjøre hva som er normalt og patologisk hos en person fra en annen kultur, og også fra et helt annet tidsavsnitt innen egen kultur. For en person som er vokst opp i vår teknisk betonte tidsalder med databehandling, romskip og raketter, kan overgangen være vel stor når vedkommende

skal sette seg inn i vikingenes liv. Vi må vel formode at de menneskelige målene og idealene på mange måter har forandre seg. Skjønt, hvem vet? Kanskje har nettopp de basale menneskelige behovene undergått små forandringer i løpet av de siste tusen årene, som jo er et svært kort tidsintervall i menneskehetens historie. Kanskje står vikingtidens mennesker oss nærmere enn vi egentlig er villige til å innrømme? Det slår en når en leser Snorres mesterlige verk hvor lik hans mennesker på mange måter er vår tids. Miljøet er barskere. De ytre forholdene er vanskeligere. Men de menneskelige forsvarsmekanismene er de samme, selv om atferdsmønstrene nok på mange måter er forskjellige fra våre.

Den første vi støter på som har hva vi kaller psykiatriske symptomer, er ingen ringere enn grunnleggeren av Norges rike, den mektige Harald Hårfagre. Nå må det nok med én gang innrømmes at Snorres fremstilling av Harald Hårfagres psykiatriske avvik på mange måter virker mer preget av sagn enn egentlig historie. Det berettes om Harald Hårfagre, som var en kvinneglad hersker, at han hadde mange koner og mange barn. Han var gift blant andre med Svanhild, datter av Øystein Jarl, og med Åshild, datter til kong Ring Dagssøn fra Ringerike. Begge

disse, og ytterligere ni koner, ga han avkall på da han giftet seg med *Ragnhild den mektige*, datter til kong Eirik i Jylland. Om Ragnhild vet vi at hun bare levde tre år etter at hun kom til Norge. Den patologiske sinnstilstanden hos Harald ser ut til å ha utviklet seg etter Ragnhilds død. Det var antakelig en vinter senere, da han var på Oplandene og tok eitsler at han lot gjøre et gjestebud for seg på Tofte. På en mesterlig måte forteller Snorre om den situasjonen som skulle utløse kongens psykose: «Julaften kom Svåse på døren, mens kongen satt til bords, og sendte bud til kongen at han skulle komme ut til ham. Kongen ble sint for denne budsendingen. Samme mann som hadde båret budet inn, bar kongens vrede ut igjen. Svåse ba ham likevel gå inn igjen en gang til i samme ærend, og si at han var den finnen som kongen hadde gitt lov til å sette gammen sin på den andre siden av bakken der. Kongen gikk ut, og det ble til at han lovet å bli med finnen hjem, og så gikk han over bakken, da noen av hans menn rådet til og andre fra. Da han kom dit, stod *Snøfrid* opp, datter til Svåse, den fagreste kvinnen en kunne se. Hun bød kongen en bolle full av mjød. Han tok alt sammen og hånden hennes med, og straks var det som het ild kom i kroppen på ham, og han ville ligge med henne med en gang

samme natten. Men Svåse sa at det skulle det ikke bli noe av med hans gode vilje, uten kongen festet henne og giftet seg med henne på lovlig måte. Kongen festet *Snøfrid* og giftet seg med henne og 'elsket henne så bort i ørske at han gikk fra alle ting, riket og alt han skulle se etter'.»

Snøfrid og Harald fikk fire sønner. Snorre har gitt navnene på dem: Sigurd Riise, Halvdan Hålegg (langbein), Gudrød Ljome og Ragnvald Rettelbeine. Så døde Snøfrid. Snorre skildrere videre: «Men hun skiftet ikke på noen måte farge. Hun var like rød som da hun levde. Kongen satt alltid over henne og trodde hun skulle komme til å live opp igjen. Slik gikk det tre år. *«Han sørget over at hun var død, og alle folk i landet sørget over at han var gal.»*

For å lege denne galskapen kom Torleiv Spake dit som lege. Han var så klok at han leget galskapen ved å snakke kongen etter munnen først på denne måten: 'Det er ikke så underlig, konge, at du minnes så vakker en kvinne og så ættestor som hun var, og holder henne i ære på puter og skarlagen, slik hun bad deg om, men du ærer både henne og deg selv mindre enn det sømmer seg med dette at hun ligger så alt for lenge i de samme klærne. Det var

meget riktigere at hun ble flyttet og klærne skiftet under henne'. Men straks de flyttet henne ut av sengen, slo stank og vondlukt og alle slags fæle dunster opp fra kroppen; da fikk de gjort opp bål i en fart, og hun ble brent, men først ble hele kroppen blå, og ormer og øgler, frosker og padder veltet ut av den, alskens ekkelt kryp».

Torleif Spake foreslo at Snøfrid ble brent, og da hun sank i aske, steg kongen angivelig fra dårskap til vett og forstand, «*og styrte siden riket og ble sterk som før, hadde glede av sine menn, og de av ham, og riket av begge».*

Kongen oppfattet dette som et svik fra finnejenten, og han ble så sint at han jagde fra seg sønnene han hadde med henne og ville ikke se dem mer. Men gudrød Ljome dro til Tjodolv den kvinverske, som var fosterfar hans, og bad ham følge med seg til kongen, for Tjodolv var en kjær venn av kongen. Kongen var da på Oplandene. De dro av sted og kom til kongen sent på aftenen, satte seg ytterst ved døren og lot ingen se hvem de var. Kongen gikk fremme på gulvet og så på benkene, han hadde et slags gjestebud, og mjøden var blandet.

Da mumlet han dette fremfor seg:

Meget mjødglad er de
mine gamle kjemper
sitter her hvite i håret
hvorfor alltid så mange?

Da svarte Tjodolv:
Hugg vi fikk i hodet
Hin gang i sverdleiken
for kloke gulldeler;
da var vi ei for mange.

Tjodolv slo ned hetten, og da kjente kongen ham og bød ham velkommen. Da bad Tjodolv at kongen ikke skulle slå vrak på sønnene sine – 'de ville nok gjerne hatt bedre morsætt om du hadde gitt dem det'. Kongen lovte ham dette og ba ham ta Gudrød med seg hjem igjen, der han hadde vært før. Sigurd og Halvdan sendte han til Ringerike, og Ragnvald til Hadeland. De gjorde som kongen bød, og ble sterke og modige karer alle sammen, vel opplært og kyndige i idretter. Kong Harald satt nå i ro hjemme i landet, og det var fred og ro i landet.»
Den gamle status var opprettet.

Slik hører vi historien om at den første «reaktive psykosen» som er skildret i Norges historie, forekom hos ingen ringere enn grunnleggeren av det norske riket. Vi hører at hans redningsmann var «legen» Torleiv Spake som vel kan kalles

«Norges første psykiater», som benyttet seg av en innsiktsbetont form for psykoterapi, men som heller ikke vek tilbake for å benytte mer radikale behandlingsmetoder, en slags «psykisk sjokkbehandling», om vi så skal kalle den behandlingen Harald ble underkastet. Likesom vi i våre dager vanligvis oppnår gode behandlingsresultater ved en reaktiv psykose med god senprognose, oppnådde også Torleiv Spake et svært godt resultat med sin pasient. «*Han ble sterk som før, hadde gleden av sine menn, og de av ham, og riket av begge.*» Noe tilbakefall fikk han ikke. Harald Hårfagre levde helt til han var 83 år, da han døde sottedød i Rogaland. Om hans personlighet sier Snorre: «Lærde menn sier at Harald Hårfagre har vært en uvanlig vakker mann, sterk og stor og gavmild på gull som få, vennsæl og godt likt av sine menn. Han var en stor stridsmann den første del av sitt liv, og man tyder det slik at det var dette som var meningen med det store treet hans mor drømte om før han ble født, og som var rødt som blod nederst ved roten; når treleggen oppover var fager og grønn, så var det tegn på blomstringen i hans rike, men øverst var treet hvitt, og derav kunne en se at han skulle bli gammel og hvithåret; kvistene og grenene varslet om hans avkom, som skulle bre seg over hele landet, og at hans ætt har alltid

kongene av Norge vært siden.»

Harald Hårfagres psykose synes å oppfylle alle de kriteriene vi i Skandinavia stilte til en reaktiv psykose: symptomer som i tid og innhold henger sammen med det utløsende traume, en relativt lite påfallende personlighet (han må vel heller rubriseres som en sosial og intellektuell plussvariant), og hans prognose var god. Men hans «psykose» var vel så sagnpreget at det er lite rimelig å vurdere den ut fra dagens diagnostiske klassifikasjonssystem (ICD-10).

Hvem var hans «psykiater»? Torleiv Spake treffer vi igjen i Håkon Jarls saga, men der blir han mer perifert omtalt. Håkon Jarl hadde fått en sønn med en kvinne av lav ætt, og denne sønnen, Eirik, lot han sette bort til Torleiv Spake. Snorre sier: «Jarlen lot gutten vokse opp hos en mann som het Torleiv Spake. Han bodde i Meldal. Det var en mektig og rik mann, som var jarlens gode venn.» Noen medisinsk eller psykiatrisk bakgrunn for Torleiv Spake får vi således ikke vite om hos Snorre.

Med hensyn til fortellingen om Harald Hårfagres psykose må vi vel si at det hersker så mange usikkerhetsfaktorer omkring denne fremstillingen, og at den virker så fantasi-

preget, at det neppe vil være rimelig å rubrisere Harald Hårfagre som en person som har gjennomgått en psykose, enn si en sinnssykdom med *vrangforestillinger*. Vi gjør sikkert mer rett i å betrakte Snorres mesterlige skildring «med en klype salt». Til overkonge etter seg utpekte Harald Hårfagre Eirik Blodøks, en sønn han hadde med sin kone Ragnhild, datter av kong Eirik i Jylland. Harald Hårfagre ble hauglagt på Haraldshaugen nær Haugesund.

Litteratur:

Retterstøl, N.: ”Psykiatriske synspunkter på persongalleriet i Snorres Kongesagaer”. Tidsskr. Nor. Lægeforen. 1962, 82, 1219-1222.

Retterstøl, N.; *Sinnets labyrinter*. Universitetsforlaget, Oslo 1975, 2. utgave 1990.

Snorres kongesagaer. Oversatt av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip. Gyldendal, Oslo 1942.

Nils Retterstøl

Store tanker urolige sinn

Damm forlag

v/ Ingvild Haugland